

ПОЯВА БАЛЬНОГО КОСТЮМА В РОСІЇ

У статті йде мова про російські культурні реформи початку XVIII століття, завдяки яким бальний костюм почав застосовуватися не тільки в країнах Західної Європи, а й у Росії.

Ключові слова: асамблеї, бал, бальний костюм, культурне перетворення

В статье идет речь о русских культурных реформах начала XVIII столетия, благодаря которым бальный костюм стал применяться не только в странах Западной Европы, но и в России.

Ключевые слова: ассамблеи, бал, бальный костюм, культурное превращение

In the article speech goes about Russian cultural reforms of beginning XVIII century, due to which a ball suit began to be used not only in the countries of Western Europe but also in Russia.

Key words: assemblies, ball, ball suit, cultural transformation

Сьогодні про бальний костюм пишуть та говорять як про обов'язковий атрибут різноманітних змагань зі спортивного бального танцю, важливу складову різних сценічних образів і спеціальний дресс-код на урочистих заходах. У зв'язку з цим особливу цікавість викликає питання про виникнення цього явища, цього артефакту – бального костюма, його появу на вітчизняних теренах.

Цікавими і джерельно важливими щодо цього видаються роботи М. М. Богословського, Р. М. Кірсанової, В. О. Ключевського, С. А. Князькова, В. Бокової, А. В. Колеснікової, С. С. Коміссаренко, А. О. Корніловича, М. І. Пиляєва, Н. Л. Пушкарьової та ін.

С. С. Коміссаренко зокрема, відзначає, що на початку XVIII століття природною необхідністю, історичною потребою в оновленні Росії, на думку тодішнього царя Петра I, стало її «культурне перетворення» – культурна реформа, взірцем якої були західноєвропейські країни [7; 124]. Тоді були перейняті кращі досягнення Швеції і Німеччини, Данії і Голландії, Англії і Франції. Процес запозичення зарубіжного соціального і культурного досвіду, на думку автора, відбувався диференційовано і вибірково. Іноді царя-реформатора цікавив кінцевий продукт або зовнішня форма, іноді тільки механізм дії, а часом він використовував лише розроблені принципи [7; 126].

Проте, як зазначає відомий історик М. М. Богословський, найбільш доступним російському суспільству і найбільш дієвим західний вплив виявився саме в тому, що стосується зовнішньої форми і матеріального облаштування [1; 23].

Науковець пише, що «це було цілком природно. <...> коли некультурні народи взаємодіють з культурними, вони перш за все переймають матеріальну культуру і потім вже із значно важчою працею схиляються до впливу духовної. Зовнішня обстановка: житло з його убранством, одяг, стіл, дрібниці побуту, зовнішні життєві відносини і на

першому і головному місці задоволення життя – ось зміст цього матеріального елемента західного впливу. Його провідником був двір, а його об'єктом – той суспільний клас, для якого життя двору слугує обов'язковим прикладом» [1; 23].

Реорганізація культурного життя в Росії найбільш характерно проявилася завдяки запровадженню громадських зібрань чоловіків та жінок, які спочатку були названі «асамблеями», згодом – «балами»).

Універсальна природа «асамблей» полягала в тому, що розваги могли поєднуватися з просвітницькими, освітніми і комунікативними цілями, які доповнювали і взаємодіяли один з одним [7; 129]. П. Н. Петров, в свою чергу, зазначає, що асамблея була тоді як «захід, здатний сильно рушити суспільне виховання» [7; 130].

Офіційною датою появи «асамблей» вважається 1718 рік, хоча за деякими даними неофіційно це відбулося значно раніше: у 1700 – 1710 роках.

У Наказі Петра I зазначається наступне: «Ассамблеи слово французкое, которое на русском языке выразить невозможно, но обстоятельно сказать: вольное в котором доме собрание или съезд делается не только для забавы, но и для дела; ибо тут может друг друга видеть и о всякой нужде переговорить, также слышать, что где делается, притом же и забава» [10; 597 – 598].

Відвідувати асамблеї дозволено було людям «<...> с высших чинов до обер-офицеров и дворян, также знатным купцам и начальным мастеровым людям, также знатным приказным; тож, разумеется, и о женском поле, их жен и дочерей» [5; 25]. Це підтверджує і С. С. Комісаренко, зазначаючи, що бувати на асамблеях було обов'язком не тільки жінок, а й дівчаток-підлітків старше 10-ти років [7; 137]. Маленькі діти також інколи були присутні на цих офіційних заходах, «могли носити дорослі сукні і зачіски з пір'ям з п'яти років, що нагадували вбрання матерів» [5; 31].

Дослідники XIX століття надавали велике значення наказу про асамблеї, вбачаючи в ньому «перший крок до того, щоб і у нас жінки зайняли в суспільстві те становище, яке вони займали в Західній Європі» [9; 16 – 19].

С. С. Комісаренко зауважує, що асамблеї стали не тільки місцем приємної втіхи, «центром соціальної та культурної реабілітації жінок», а й місцем, де вони (жінки) демонстрували свою красу і дивовижне вбрання [7; 135]. Отже, окрім танцювальних навиків, підготовка до балу включала в себе специфічний дресс-код.

Історик князь М. М. Щербаков, який вважав асамблеї «исчадием пороков», вимушений був визнати позитивне ставлення жінок до них: «Приятно было женскому полу, бывшему почти до сего невольницами в домах своих, пользоваться всеми удовольствиями общества, украшать себя одежаниями и уборами, умножающими красоту лица их и оказующими их хороший стан; не малое же им удовольствие учинило, что должен прежде видеть, с кем навек должен совокупиться, и что лица женихов их и мужей уже не покрыты стали колючими бородами» [7; 137].

«З бородою і старовинною сукнею дворянство початку XVIII століття розлучилося без важкого почуття і доволі швидко», говорячи словами Щербакова «преобразовались россияне из бородатых в гладкие и из долгополых в короткополые», – пише про перехід чоловіків до європейського типу костюма в Росії М. М. Богословський [1; 28].

Петро I прагнув запровадити асамблеї як частину загальної програми – «образить, облицевать русских людей внутри и снаружи по подобно просвещенных народов, дать их наружности, управлению, мышлению и самому общежитию оклад, не отчуждающий, а сближающий с европейским миром, с которым историческая судьба связала русский народ» [7; 127]. Такими ж словами можна охарактеризувати принцип, за яким проводилася і костюмна реформа Петра I 1700 – 1701 років.

Реформа російського костюма безпосередньо пов'язана з появою бального костюма в Росії, оскільки ці зміни відбувалися майже одночасно зі створенням асамблей.

Однак перехід до європейського плаття видався справою довготривалою і складною, адже ламалися старі звички, традиції та смаки. Національний російський костюм формувався століттями. Він враховував кліматичні особливості та усталений спосіб життя, видавався функціональним (зручним) і гарним. Тому західні моди зустріли в Росії «зі сміхом та лайкою». Міцно затягнуті («осині») талії, непокрита голова суперечили усталеним у росіян поняттям про красиве і потворне, дозволене і заборонене [11; 76 – 80].

Танці також були досить великим випробуванням для учасників «асамблей» того часу. Вони трималися скуто, незграбно рухалися в незвичних костюмах, в яких, за образним виразом відомого мемуариста Ф. Ф. Вігеля, «все настовбурчувалося і фанфаронило» [4]. А. О. Корнилович пише: «Представьте себе женщину, стянутую узким костяным каркасом, исчезающую в огромном фишбейне, с башмаками на каблуках в полтора вершка вышины, и танцующего с нею мужчину в алонжевом напудренном парике, в широком матерчатом шитом кафтане, со стразовыми пряжками в четверть на тяжелых башмаках, и посудите, может ли эта пара кружиться, летать по полу в экосезе с тою легкостью, с тою быстротою, какою видим ныне!» [8; 66]. Отже, для російського дворянства перевтілення в бальні сукні західноєвропейського зразка коштувало чималих зусиль.

М. В. Васильєва-Рождественська, описуючи танець, яким, як правило, відкривався бал, зазначає, що під час неспішної музики танцю полонез гостям належало показувати себе, своє вбрання, світськість манер і «благородство». Цей танець ототожнювався з виставкою блиску, пишності і знатності [3; 125].

Деякі інші були призначення менуету. На думку С. А. Князькова, «менует був мірним, церемонним танцем, танцівники рухалися дрібними, розмірними па, прагнучи надати своїм фігурам витончені пози, причому дами, граціозно опускаючи руки, злегка піднімали сукню» [6; 687]. Дослідник же В. Бокова зауважує, що тих, хто прагнув брати участь у виконанні менуету на асамблеях спочатку було небагато. Причиною було не лише незнання танцювальних рухів, але й незвичні костюми (пишні перуки, вузькі кафтани і панталони, важкі черевики і довгі шлейфи жіночих суконь) [2; 43].

Кардинальні перетворення в культурному житті верхівки тодішнього російського суспільства стали для нього важким випробуванням. Поява «асамблей» і загальна реформа російського костюма вимагали кардинальних змін у світогляді на західноєвропейський лад. Іноземний побут дав про себе знати в різних культурних сферах російського побуту, зокрема в сфері дозвілля та моди. Отже, бальний костюм, який до

цього був «привілеєм» еліти лише європейських країн, на початку XVIII століття з'являється і в Росії.

Як пише С. С. Комісаренко, «створення «асамблей» було пов'язане з формуванням нових культурно-дозвіллевих традицій, націлених на прищеплення «людськості» російському суспільству» [7; 127]. А беручи до уваги ще й те зауваження, що «саме в асамблеях сконцентрувалися уявлення про звичаї і норми поведінки російського суспільства початку XVIII століття», можна зробити наступний висновок – поява бального костюма стала подією, в якій наочно відображалася культура суспільства того часу в межах бальної зали [7; 127]. Зазначене стосується не тільки XVIII століття, а й наступних епох, оскільки з еволюцією культури російського суспільства поступово трансформується і бальний костюм.

Література:

1. Богословский М. М. *Быт и нравы русского дворянства в первой половине XVIII века* / под общ. ред. С. П. Мельгунова, Н. М. Шестакова. – М. : Библиотека «Свободная Россия», 1906. – № 5. – 52 с.
2. Бокова В. *Балы и праздники в России* / В. Бокова. – М., 2000. – 43 с.
3. Васильева-Рождественская М. В. *Историко-бытовой танец* / М. В. Васильева-Рождественская. – М. : «Искусство», 1987. – 125 с.
4. Вигель Ф. Ф. *Записки*. – М. : «Захаров», 2000. – 327 с.
5. Кирсанова Р. М. *Русский костюм и быт XVIII – XIX веков* / Р. М. Кирсанова. – «СЛОВО», 2002. – 224 с.
6. Князьков С. А. *Время Петра Великого* / С. А. Князьков. – М., 1909. – 687 с.
7. Комиссаренко С. С. *Культурные традиции русского общества* / С. С. Комисаренко. – СПб., 2003. – С. 124–140.
8. Корнилович А. О. *Нравы русских при Петре Великом*. – СПб., 1901. – С. 66.
9. Корнилович А. О. *О первых балах в России* // *Полярная звезда*. – СПб., 1823. – С. 16–19.
10. ПСЗРИ. Т.5. – СПб., 1830. – № 3246. – С. 597–598.
11. Пушкарева Н. Л. *Во всех ты, душенька, нарядах хороша. Одежда русских женщин XVIII вв.* / Н. Л. Пушкарева // *Родина*. – 1995, № 8. – С. 76–80.